

KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET

KMMI-FÜZETEK XVII.

Suslik Ádám

**A honvédség szerveződése a mai Kárpátalja
területén 1868-1914 között**

Ungvár – 2012

KMMI - Füzetek XVII.

Sorozatszerkesztő:
Zubánics László
elnök

Készült a Bethlen Alap támogatásával

BETHLEN GÁBOR
Alap

Minden jog fenntartva

© Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2012

© Suslik Ádám, 2012

Kiadja:

A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

90202 Beregszász, Széchenyi ú. 59/B.

Telefon/fax: (03141) 4-28-15

www.kmmi.org.ua

E-mail: kmmi@swi.net.ua

Felelős kiadó: Dupka György igazgató

Szerkesztette: Zubánics László

Műszaki szerkesztő: Fuchs Andrea

Készült: Daniló Szergej magánvállalkozó

88 000 Ungvár, Petőfi tér 34/1.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET

KMMI-FÜZETEK XVII.

Suslik Ádám

**A honvédség szerveződése a mai Kárpátalja
területén 1868-1914 között**

Ungvár – 2012

Előszó

Kárpátalja hadtörténetének a kutatása fontos régióink történelmi áttekintéséhez. Bár be kell vallani, hogy nem éppen a túlságosan „népszerű” témakörök közé tartozik. A rendszerváltást követően ismét előtérbe került a már szinte feledésbe merült események kutatása. Az utóbbi két évtized legfelkapottabb témái között a két világháború közötti időszak, a Rákóczi-szabadságharc és az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményeinek a kutatása szerepel. Emellett a sokak számára személyes érintettséggel bíró „malenykij robot” és a donbászi kényszermunkák története a leginkább feltárt téma, hiszen a kutatók a levéltári források mellett a még élő résztvevőkkel/túlélőkkel készített interjúkat is felhasználhatják. De nem szabad elsiklanunk a „nagy háború” (az I. világháború akkori megnevezése) események felett sem, hiszen gyökeresen megváltoztatták régióink történelmét. Sokan nem is tudják, de az akkori északkeleti Felvidéken (azaz a mai Kárpátalján) is folytak harcok. Ennek a témának a kutatása bármennyire is meglepő, tankönyvekben nem található. A szakirodalom nagy része is a két világháború között íródott, a második világháború után pedig Galánatai József, Papp Tibor, Pollman Ferenc és Balla Tibor foglalkozott behatóbban a témával. A Horthy-korszakban a mai Kárpátalja történelmének kutatásában kiemelkedik Szurmay Sándor, aki emlékirataiban örökíti meg az utókor számára a kárpáti harcokat; Julier Ferenc 1928-ban kiadott többkötetes világháborús könyvének a VI. kötetében foglalkozik Kárpátaljával. Az általam jelen pillanatban vizsgált időszzakkal pedig több kiváló történész is dolgozott: Doromby József *A magyar gyalogság története*, Reé László *A magyar tüzér. A magyar tüzérség története*, a már említett Szurmay *A honvédség fejlődésének története, 1868-1898*, és Papp Tibor *a Magyar Honvédség megalakulása a kiegyezés után 1868-1890 között*, Éber Nándor *az őszi gyakorlatok és a honvédség*, Zsedényi Aladár *a hadsereg és a honvédség* című munkában. Ahhoz, hogy egy olyan nagy horderejű történelmi eseménnyel foglalkozzunk, mint az I. világháború, fontos annak előzetes megismerése, összetétele és mindennapjai. A háború egyik fontos motorja a hadsereg, ezért tanulmányomban alaposan szeretnék foglalkozni az Osztrák–Magyar Monarchia haderejével, ezen belül is a Közös Hadsereg, a Honvédség és a Népfölkelés mindennapi életével, feladataival, a háborúban betöltött szerepükkel.

Közös Hadsereg

A hadkészültség és a katonai kiképzés foka szerint a haderő első vonalát a császári és királyi közös hadsereg és haditengerészet képezte. A közös hadsereg hadilétszámát 800 000, békeidőben 250–260 000 főben állapították meg. Az utánpótlást évi 95 400 újonc behívásával biztosították (ezt 10 évre előre határozták meg). Magyarországnak évente valamivel több, mint 40 000 főt kellett kiállítania. A megnövekedett létszámnak megfelelően 14 hadtestet hoztak létre, amelyből 6 Magyarországon, illetve Horvátországban állomásozott Budapest, Pozsony, Kassa, Temesvár, Nagyszeben és Zágráb központtal.¹ A hadsereg hadtestekre, a hadtest hadosztályokra tagozódott. A vezető szervek, parancsnokságok, csapatok elhelyezésénél a területi elvet alkalmazták. Ez megkönnyítette a mozgósítások végrehajtását és meggyorsította a haderő hadilétszámra való feltöltését. Az általános hadkötelezettség bevezetése megkívánta a csapatok kiegészítésének és pótlási rendszerének az átdolgozását. Az összeírás útján besorozott a bevonultatott katonák legtöbbszörre távol teljesítettek szolgálatot. Az új 1890. katonai törvény változásokat idézett elő a besorozások és elhelyezések megszokott rendszerében. Ebben a helyzetben lehetetlenné vált több tízezres újonctömegek mozgatása a lakóhelytől távol eső csapatokhoz. A gyengén fejlett út- és vasúthálózat miatt lehetetlen volt a nagy tömegek rövid idő alatti elszállítása, valamint felszerelése és egy bizonyos harcképességnek az elérése. Ezért volt szükség a területi elvre. A hét kiegészítő kerület területét zászlóalj-járásokra osztották.² Ezek száma a zászlóaljakkal változott: 1868–1890 között 82-ről 92-re emelkedett. 1890. évi 5. tc. elfogadásáig volt ez a szám.³ A

---

¹ Dr. Gonda András: Hadtörténelem. Az MH Tanintézeti Főnökség Kiadványa, Budapest, 1994. 179–180. old.

² Papp Tibor: Magyar Honvédség megalakulása és a kiegyezés után 1868–1890 között. Hadtörténelmi Közlemény, Budapest, 1967. 324. old.

³ Az 1890. évi 5 tc. két paragrafusa: 6. § A magyar korona országainak területe hét honvédkerületre oszlik; és pedig: az I. budapesti, a II. szegedi, a III. kassai, a IV. pozsonyi, az V. székesfehérvári, a VI. kolozsvári és a VII. zágrábi, horvát-szlavón honvédkerületre. A honvédkerületek területét - az ország közigazgatási beosztásának lehető figyelembe vétele mellett - a honvédelmi miniszter határozza meg. A honvédkerületek, a honvédség harcászati tagozásának megfelelően, ezred kiegészítő kerületekre oszlanak. Ezen kiegészítő kerületek meghatározásánál a honvédelmi miniszter, a honvédezredek külön önálló szervezése mellett, a törvényhatósági és közös hadsereg-kiegészítési beosztást lehetőleg figyelembe veszi, de a honvédcsapatok azon közös hadseregbeli ezredekkel, melyeknek kiegészítési területén alakulnak, semmi kapcsolatban sem állnak.

9. § A honvédségnél béke idején csak a törzsek és alosztálykeretek állnak fenn, ezek személyzete képezi a honvédség tényleges állományát. A tényleges állomány a honvédség kiképzésére, a katonai belszolgálat

régiókat 1871-ig századjárásokra osztották. Ezek nyilvántartásai ügyeit egy-egy járásörmester végezte. Munkájukat a zászlóaljparancsnok irányította. 1889-ben jöttek létre a kiegészítő parancsnokságok. A honvédkerületi parancsnokság ellenőrizte a területén elhelyezett csapatok tevékenységét, a parancsnokok fenyítő jogkörének gyakorlását.⁴ A katonáknak a honvédséghez való ragaszkodásuk növelésére a csapatok elnevezése utalt a területi hovatartozásra. Leginkább a gyalogos katonának besorozott személyek maradtak lakóhelyük közelében. A lovas katonákat és mesterembereket egyes helyen a többlet, más helyen a hiány miatt nagyobb részben szétszórták.⁵ Emellett az általános hadkötelezettség bevezetésével a katonatömegeknek csapatokba való szervezése bonyolultabbá vált, mivel két táblázatot kellett felállítani: 1.) a békelétszám; 2.) a hadilétszám feltüntetésére.⁶

A haderő vezetését a közös hadügyminisztérium látta el, amely kezdetben 15 osztályra és az Elnöki Irodára tagozódott. A katonai vezetést a vezérkar végezte. A fő fegyvernem a gyalogság volt, amely hadtestekre, hadosztályokra, gyalogezredekre, zászlóaljakra és századokra tagozódott. A közös hadsereg 1900-ban 15 hadtestből állt, amelyek közül a budapesti IV., a pozsonyi V., a kassai VI., a temesvári VII., a nagyszebeni XII. és a zágrábi XIII. volt magyar kiegészítésű. A császári és királyi csapatok 4 fegyvernemre: gyalogságra, lovasságra, tüzérségre, műszaki csapatokra oszlottak. Ezeken belül léteztek a vadászcsapatok, a tiroli országos lövészek, a dragonyosok, a huszárok, az ulánusok, a lovasított országos lövészek, a tábori-, hegyi és vartüzérség, az utászcsapatok, a vasút- és távíróezredek, valamint egészségügyi és vonatcsapatok, mint csapatnemek.⁷

---

végzésére és a hadi készletek gondozására szolgál. A magyar korona területén a honvédség béke idején 28 ezredben alakuló 94 zászlóalj gyalogságból és 10 ezredben alakuló 60 huszárszázadból áll, melyekből Horvát-Szlavónország 4 gyalogezredet 12 zászlóaljjal és 1 huszárezredet 6 századdal állít. Az ezredek törzsállomásaik szerint és folyó számokkal, az egyes zászlóaljak és huszárszázadok, pedig minden ezredben folyó számokkal neveztetnek el. Háború idején a szükséges pót- és törzscsapatok is felállíthatnak, azon kívül a honvédség zászlóaljainak és lovasszázadainak száma Ő Felsége jóváhagyásával és az országgyűlés együttilte esetében, ennek beleegyezésével, annak együtt nem léte esetében pedig, az országgyűlés utólagos jóváhagyásának kikérése mellett, szaporítható.

⁴ Papp Tibor: Magyar Honvédség megalakulása és a kiegyezés után 1868–1890 között. Hadtörténelmi Közlemény (HK), Budapest, 1967. 319. old.

⁵ Uo. 325. old.

⁶ Uo. 327. old.

⁷ Kollega Tarsoly István: Magyarország a XX. században. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000. 285-299. old.

Az osztrák Landwehr (Honvédség)

Az osztrák honvédség neve Landwehr volt. A Landwehr szervezési elvei megegyeztek a közös hadseregével, de a legmagasabb szervezeti egységük a hadosztály volt. A császári és királyi Landwehnrél 30 gyalog- és 3 országos lövészezred volt található. Az ezredek törzsre, 3-4 zászlóaljra és a pótzászlóalj-keretre tagolódtak, ezen felül néhány ezrednek tartalék zászlóaljkerete is volt. A tábori zászlóaljak száma 102 (ezek közül 10 országos lövész), amelyek elvileg kiegészítő kerületükben kerültek elhelyezésre. A Landwehrben csak gyalogság és lovasság volt. A különböző csapattestek (századok, zászlóaljak, ezredek, osztályok, ütegosztályok, ütegek) élén parancsnokok és a törzs állt. A tábori osztályok mellett csak keretkből álló póttestek voltak. Ez a felépítés érvényes volt a honvédségre és a közös hadseregre egyaránt. Két vagy több, ugyanazon fegyvernembeli ezred egy gyalog, lovas vagy tüzérdandárt, 2 gyalog, vagy lovasdandár egy gyalog-, vagy lovashadosztályt jelentett. A Landwehr-hadosztályokat békében csak kivételesen fegyvergyakorlatok tartamára állították össze. Mozgósításkori felállításukkor a hadrakelt sereg hadrendjébe kapták beosztásukat valamely császári és királyi hadtest állományába. A békeszervezésben csak a 16 császári és királyi Landwehr gyalogdandár volt hivatalosan felállítva. Az osztrák Landwehr gyalogsága békében 82 honvéd és 10 (Tirolból és Vorarlbergből kiegészített) országos lövész zászlóaljból állt. Háború esetén Schützen-, ill. Landeschützenregiment ezrekbe szervezték a Landwehrt. A népfölkelőket 15 gyalogezredbe és 45 önálló zászlóaljba osztották. A lovasságnál kezdetben 6 Landwehr ulánus ezred volt. A tüzérségnél a kezdeti ágyús- és tarackos osztályok átalakultak és feltöltődtek egységes tábori tüzérezredekke. Az osztrák honvédség a császári és királyi honvédelmi minisztérium fennhatósága alá tartozik és a honvéd főparancsnokság, igazgatja és szervezi; Tirolban és Vorarlbergben pedig az osztrák honvédelmi minisztérium alá rendelt tartományvédő főhatóság áll az élén. Ennek pedig 8 honvéd és 1 tartományvédő parancsnokság (ez utóbbi Tirolban és Vorarlbergben), melyek a 8 osztrák hadtestparancsnokságnak és a zari katonai parancsnokságnak felelnek meg. Az osztrák honvédségnek sincs tüzérsége, műszaki katonasága és vonatosztálya; háború idején ezeket úgy osztják be hozzá a közös hadseregből; létszáma a békében 13,100 ember, melybe a tiroli honvédség is bele van

értve. A császári és királyi, vagyis „közös” hadseregnek, valamint az osztrák Landwehrnek vezényleti nyelve a német volt, a magyar királyi honvédségé a magyar, csak a négy, Horvát-Szlavóniában felállított horvát honvéd gyalogezred és egy honvéd lovasezred kapott horvát vezényleti nyelvet. Ez a csapattest volt egyébként a Monarchia – amely lakóinak kb. a fele szláv anyanyelvű volt! – egyetlen szláv nyelven vezényelt alakulata!⁸

A császári és királyi lovasított Landwehr-csapatokat 6 ulánusezred (ezredtörzs, utászszakasz, 2 osztálytörzs, 6 tábori század és pótkeret), valamint tiroli, illetve dalmát lovasított országos lövészek képviselték.

---

⁸ Brenner Vilmos: Jóhiszemű történelmi tévedések. Nézetek, Budapest, 2007. 745 old.

Magyar Honvédség

A honvédség felállítása a Honvédelmi Minisztérium szervezésével kezdődött, amely kezdetben 2 osztályra tagozódott. A magyar királyi honvéd gyalogság 1890 óta 28 ezredből állt, azok mindegyike ezredtörzsrre, 3-4 táborig zászlóaljra, pótzászlóaljkeretre, a zászlóalj 4 táborig századra oszlott. (A 20. gyalogezredben az 5. a fumei század volt, ennél a csapattestnél és a 10. gyalogezrednél még 1-1 tartalékkeret is létezett.) Egy gyalogoszád békeállománya 4 tiszttel, 1 tiszthelyettes, 10 altiszttel, 35 honvéddel, 1 hangóssal és 4 tisztiszolga volt.

A lovasszázadok megalakítására a gyalogzászlóaljakkal egyidejűleg, azaz 1869 november elsején került sor. Azokat folyó számokkal, valamint a kiegészítésükre hivatott vidék, város nevével különböztették meg egymástól, pl. "magyar királyi 21. nógrádi lovasszázad". A tiszti és oktató altiszti helyek legnagyobb részének betöltése és a szükséges keretlovak beidomítása után történt meg az újoncok bevonulása. A honvéd lovasság 10 huszárezredből, azok egyenként ezredtörzsből, 2 osztályból és pótkeretből, az osztályok mindegyike 3 keretállománnyal bíró századból állt. Egy század békében 4 tiszttel, 1 tiszthelyettes, 10 altiszttel és járőrvezetővel, 54 huszárt, 30 keretlovat, évente idomítandó 34–35 pótlólovat, 8-9 tiszti lovat számlált. A huszárezredek törzsei és osztályai béke idején annak a honvédkerületnek a területén nyertek elhelyezést, ahonnan kiegészítésüket kapták. A lovasszázadkeret békeállományát, amely az újoncok kiképzésére, a lovak idomítására, azok közül 25-26 lovat egy bizottság kézi bevásárlással szerzett be a kincstár költségére, míg a többi állatot olyan magántulajdonosoktól hívták be, akik mozgósítás esetén a honvédségi ló szükséglet fedezésére voltak kötelezve és előjegyzésben szerepeltek.⁹ A pótkeret mindig az ezredtörzsszel, a századok, pedig az osztálytörzsszel egyazon állományban voltak. A honvéd lovasság anyakönyvi állománya 1869-ben mintegy 80 tiszttel és 2300 katona, ugyanakkor a honvéd gyalogságé kb. 500 tiszttel és 68 000 fő volt.¹⁰ Háborús helyzetben a honvéd lovasság ugyanúgy, mint a közös hadseregbeli egyfelől önállóan lovasdandárokba és hadosztályokba szervezve harcolt, másfelől

---

⁹ Szurmay Sándor: A honvédség fejlődésének története 1868-1898. Budapest, 1898, 27. old.

¹⁰ Papp Tibor: A magyar honvédség megalakulása a kiegyezés után 1868-1890 2. sz. Hadtörténelmi Közlemények (HK), 1967, 317-318. old.

hadosztálylovasságként gyaloghadosztályokhoz volt beosztva és századokra tagolódott. 1908. október 6-án megalakult az 1. honvéd lovasgéppuskás-osztag. A XIX. század végén, valamint a XX. század elején a magyar honvédségben nem voltak műszaki alakulatok. A honvédségnél csak az I. világháború kitörése után hoztak létre műszaki alakulatokat.

A honvédség legkésőbb létrehozott fegyverneme a tüzérség volt. A felállítására irányuló magyar igények már az 1868-as véderőtörvény-tervezet parlamenti vitája során jelentkeztek, de a tüzérség ügye később is állandóan napirenden maradt. A századforduló után az európai nagyhatalmak felgyorsult ütemű fegyverkezését szem előtt tartva a hadvezetés a közös hadsereg tüzérségét óhajtotta fejleszteni, ami létszámnöveléssel járt együtt. 1904 februárjában Tisza István miniszterelnök a honvédség tüzérséggel való ellátását kérte az uralkodótól, aki elvileg beleegyezett a tervbe. Franz Conrad von Hötzendorf tábornok, az egész haderő vezérkari főnöke 1909-ben többször is sürgette a honvéd tüzérség létrehozását, mert a császári királyi Landwehnról egy évvel korábban megkezdték a tüzéruitegek szervezését. A Monarchia hadvezetősége a honvéd tüzérség hiányát 1870-től 1913-ig úgy pótolta, hogy békeidőben az őszi fegyvergyakorlatokon, illetve mozgósítás vagy háború esetére a közös hadsereg tüzérségi alakulatait osztotta be a honvéd egységekhez. Az 1872-ben felállított honvéd szórólöveg-alakulatok melyek a tüzérséget pótolták létezésük és 3 év utáni megszűnésük nem változtatott a kialakult gyakorlaton. A fegyvernem megszervezésének szükségessége nem volt vitatott, hiszen leginkább a dunai birodalom tüzérsége volt lemaradva mind mennyiségileg, mind minőségileg és technikailag a többi nagyhatalomhoz képest. A Monarchia haderejének fejlesztése 1908 után indult meg nagyobb léptékben, ebbe a folyamatba illeszkedett az 1912-es véderőtörvény és a honvédségről szóló törvény. A honvédségről alkotott 1912. évi XXXI. tc. 12. paragrafusában értelmében a magyar korona országainak területéről 8 tüzérdandárban szerveződő, 70 ágyús, tarackos és lovas üteget kellett felállítani. Általában 2-3 közös ezred szervezett meg 1 honvéd tüzéralakulatot. Így 1913. március 1-jén alakult meg évtizedes viták és tervezgetések után a honvédség tüzérsége.¹¹ Az

---

¹¹ Kollega Tarsoly István: Magyarország a XX. században. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000. 285. old.

első évben 2 ötüteges tábori ágyús ezredet (az 1. és 8. számút), ezenkívül 8 önálló, 2 üteggel bíró tábori ágyús osztályt szerveztek, ami együttesen 26 üteget jelentett. A honvéd tábori ágyús ezred békében az ezredtörzsből, 2 osztálytörzsből, az osztályoknál lévő 2 gazdasági hivatalból, az ütegekből, a löszertelep keretből, pótkeretből és az oda tartozó anyagkezelő bizottságból állt. Az önálló ágyús osztályok mindegyike osztálytörzsre, 2 ütegre, valamint az egyesített löszertelep és pótkeretre tagolódott. Háborúban a csapatnak löszertelep-parancsnokságot, annak, pedig 4 gyalogsági és 4 ágyús löszeroszlopot, valamint pótosztagot és pótüteget kellett létrehoznia. 1914 áprilisában 6 új honvéd ágyús ezred (a 2–7. számú) és az 1. honvéd lovas tüzérosztály alakult meg az addig fennálló alakulatok átszervezésével, illetve a 6. és 7. számú közös lovas tüzérosztályok segítségével. Ez összesen 34 üteget jelentett 198 löveggel, s a mozgósítás után ennyivel is vonultak a harctérre. 1914 áprilisa után a tüzéralakulatok harcászati tekintetben az előjáró honvédkerületi, illetve gyalog vagy lovashadosztály-parancsnokságnak; gazdaság-kezelést, kiegészítést, elhelyezést, mozgósítást tekintve az illetékes kerületi parancsnokságnak; és tüzérségi felügyelőnek voltak alárendelve. Egy honvéd ágyús üteg békelétszáma 104 fő, 48 ló, egy lovasütege 111 fő és 106 ló volt. 1913 folyamán a honvéd tüzérség is csukaszürke menetöltözetet kapott.

A kiegyezés után gróf Andrássy Gyulának sikerült elérnie, hogy az uralkodó beleegyezzen a katonai határőrvidék felosztásába. A folyamat csaknem másfél évtizedig tartott. A katonai határőrvidék megszüntetési folyamatának végétől, azaz 1885-től a határőrizet teljes egészében a Pénzügyőr Minisztériumra hárult, 1891-ig a Magyar Királyi Határszéli Csendőrség felállításáig. Hazánkban a hangsúly a politikai határok őrizetére került, határőrizetünkben a Magyar Királyi Csendőrség növekvő jelentőséggel bírt. A testületnek a határőrizetben betöltött jelentőségét elsősorban a gyarapodó létszáma, valamint a bővülő feladatai biztosították, bár tevékenységének döntő többsége a határőrizeti feladatok közül az őrzési teendőkre koncentrált. A Magyar Királyi Csendőrség 1891-ben kapcsolódott be a határőrizetbe. Ekkora már kialakultak a sajátos kárpát-medencei fejlődés tapasztalatai is, ezeket a tapasztalatokat felhasználva hozzájárultak egy új szervezet a Magyar Királyi Határrendőrségnek a feladatához. A határszéli csendőrség feladata volt a határvonallal, annak berendezéseire felügyelni, az illetéktelen beavatkozásokat meggátolni és ezen szabálysértést

elkövetőket elővezetni. Az ő feladatuk volt továbbá a határsértések megakadályozása, a határsértők elfogása. A határőrizeti tevékenységet folytató Magyar Királyi Csendőrség munkáját a belügyminiszter a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg szabályozta. A határőrizetet végző Magyar Királyi Csendőrség feladatát elsősorban járőrözéssel látta el. A határőrizeti szolgálat szakirányításával a csendőrkerület törzsében egy tiszt foglalkozott. A Magyar Királyi Csendőrség segítséget nyújtott a monarchia titkosszolgálatának azzal, hogy a határon átszökött gyanús elemeket kihallgatta, a határőrizetben élő nemzetiségieket figyelemmel kísérte, illetve saját ügynököknek bejutáshoz, illetve átdobáshoz határkaput nyitott. A magyar határőrizet a dualizmus időszakában nem volt militarizált tevékenység. A fegyveres erők csapatai békeidőben nem állomásoztak a határon. Válsághelyzetben a határra felvonuló katonai erőknek a Magyar Királyi Határcsendőrség széleskörű helyismerete és tapasztalata alapján jelentős segítséget tudott nyújtani¹² A Honvéd Főparancsnokság irányította és ellenőrizte a már említett katonai kiképzést. A tényleges szolgálati idő egészének letöltése alól esetenként a hatóságok adhattak felmentést, vagy engedélyezhették a lerövidítését. Ideiglenes felmentést élveztek a családfenntartók. A tényleges szolgálati időt egy évre rövidíthették a középiskolai végzettséget igazolók, vagy főiskolai hallgatók, ha tanulmányaik közben vonultak be. Az állampolgárok egy bizonyos kategóriája teljes felmentést kapott. Ide tartoztak az állami és megyei közigazgatásban, az oktatásban és egyéb állami intézményekben dolgozókat, akiknek munkáját nélkülözhetetlennek tartották. Az általános hadkötelezettség megkívánta egy új hadkiegészítési és pótlási rendszer kidolgozását. A csapatokat oda telepítették, ahonnan a katonatömegek származnak, vagyis fontos volt a területi elv alkalmazása. A katonaság ellenőrzéseket és tájékoztatókat is tartott. Régiókban is voltak ilyen jellegű tájékoztatók, mivel a vidékünkön kevesebb tiszti iskolás volt. 1880. október 27-29-én, Nagyszőlősen tartottak ellenőrzést, amelyen báró Perényi Rudolf és Ferenc is jelen volt, de itt a kivevényelt tisztek erőszakoskodtak az újonccal, s ezért panaszt nyújtottak be ellenük.¹³ 1881-ben pedig Marczényi százados, Szabó és Hartman főhadnagyk a Pécsen megalakított honvédcsatár iskola tisztikara szemlélte meg

---

¹² Berkó István: Magyarország a régi hadseregben. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1926. 37-46. old.

¹³ Bereg. VI. évfolyam, 45. szám. 1880. november 4.

területünkön az altisztek képzését. Ekkor jelentették be, hogy Munkácson a közös hadsereg békeelhelyezése szerint egy hadkiegészítő parancsnokság, s két gyalogsági tartalék zászlóalj kerül elhelyezésre.¹⁴ A császári és királyi katonai nevelő- és képző intézetek részéről Némethy Kálmán honvédszázados tartott tájékoztatót. A tájékoztatókat és szemléket minden évben megtartották, amelyen időpontja általában októberre esett. 1882-ben a szemle Munkács város és járás esetében október 9–10-én, Alsó-Vereckén október 4-5-én, Beregszászban és a tiszaháti járásban október 19-20-án történt.¹⁵

A katonai iskolákban vidékünkéről is tanultak. A közös hadsereg hadapródiskolaiba, valamint a Ludovika iskolába lehetett felvételizni és ösztöndíjjal tanulni. Görömbey Pál, a Tiszaháti járás lakosa például katonai alreáliskolába járt.¹⁶ Az Ungvári Közlöny 42. számában megjelent tudósítást szerint a Ludovika Akadémián Tomcsányi Géza és Csonka Elemér tanult. A sorozások és ellenőrzések mellett nagyformájú hadgyakorlatokat is tartottak vidékünkön. 1891-ben a 11. honvéd gyalogezred Munkácson és környékén tartotta meg évenkénti hadgyakorlatát, amelyen jelen volt József főherceg is.¹⁷ 1899-től létrejöttek a kiegészítő parancsnokságok, amelyek kezdetben az ezredek pótkereteihez tartoztak, majd 1912-től önállóvá váltak.¹⁸

A Honvédkerületeken belül régióink a kassai honvéd katonai kerület alá tartozott. A kassai kerület a közös hadseregben a honvédség részeként a hatodik volt, ugyanakkor a 3. hadtestparancsnokság nevet kapta. Maga a határőrség a munkácsi királyi határszéli rendőrkapitánysághoz tartozott.¹⁹ A kassai hadtestparancsnokság vezetője 1867–1891 között Braumüller Tivadar tábornagy, az I. osztályú Vaskorona-rend tulajdonosa volt. 1891-től ezt a beosztást Üxkül-Gillenbrand Sándor gróf altábornagy töltötte be, aki korábban a 32. gyaloghadosztály tábornoka volt.

---

¹⁴ Bereg. VII. évfolyam, 10. szám. 1881. március 10.

¹⁵ Bereg. VIII. évfolyam, 41. szám. 1882. október 12.

¹⁶ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 564. 1-47. old.

¹⁷ Ungvári Közlöny. XIII. évfolyam, 40. szám. 1891. október 1.

¹⁸ Dr. Gonda András: 182-185. old.

¹⁹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL): Fond (továbbiakban F.). 10, opisz (továbbiakban op.) 5, odinica zberezsenya (továbbiakban: od. zb). 578. 1-13 old.

Papp Tibor történész a magyar honvédség és a közös hadsereg 1886 és 1889 közötti diszlokációját kutatta. Ennek alapján az általunk vizsgált területen az alábbi katonai alakulatokat találhatjuk: 35. és 34. honvéd és közös gyalogos zászlóalj (Munkács), 36. honvéd és közös gyalogos zászlóalj (Ungvár), tüzérosztály (Szobránc), 33. honvéd és közös gyalogos zászlóalj (Máramaros).²⁰ A császári és királyi 34. magyar gyalogezredről tudni kell, hogy annak az I., III. és IV. zászlóalja részt vett az 1915-ös kárpáti csatában, majd az olasz harctérre vezényelték. Békelétszáma 4000 fő volt, amely a háború alatt a pótlások ellenére 3-400 főre apadt a harcok idején. Az ezrednek 4160 hősi halottja és 13 790 sebesültje volt a háború alatt.²¹

1890-től egyéb menetalakulatok és ezredek voltak megtalálhatóak vidékünkön: beregi 35. honvédzászlóalj, beregi 35. népfőlkelő ezred, ungvári 66. Toscanai gyalogezred (amely egyik része 1888-1891 között Boszniában állomásozott), munkácsi 5. honvéd huszárezred, magyar királyi 1. népfőlkelő lovasdandár (1914-ben Máramarosszigeten), magyar királyi munkácsi 11. honvéd gyalogezred, magyar királyi honvéd állomásparancsnokság (Ungvár). Ungváron volt még egy tüzérüteg is, amely neve ismeretlen számomra. De azt tudni lehet, hogy a tüzérségi központ a már említett Szobránc, Tiba és F. Ribnyice község közelében volt, ahol éjjeli hadgyakorlatokat is tartottak.²² Az évenként megtartott hadgyakorlatokat Munkácson és környékén rendezték meg, amelyet 1891-ben személyesen József főherceg is megtekintett.²³ A munkácsi gyalogezredet 1886-ban hozták létre.²⁴ Törzsállomása és két zászlóalja Munkácson, egy zászlóalja pedig Ungváron volt elhelyezve. Az első zászlóalj 1886-ban a 11/I. beregmegyei, a második 1886-ban a 11/II. máramarosi-ugocsai nevet kapta. Itt meg kell jegyeznünk, hogy ennek a székhelye 1875-ig Nagyszöllős, ezután Munkács lett. A harmadik 1874-ben ung-zempléni, 1886-ban 11/III. ungmegyei nevet használta. 1890-től számozással különböztették meg őket. 1913-tól a gyalogezred kiegészítése Szabolcs, Bereg, Ung és Szatmár vármegyéből történt (az utóbbi

---

²⁰ Papp Tibor: Magyar Honvédség megalakulása és a kiegyezés után 1868–1890 között. Hadtörténelmi Közlemény, Budapest, 1967. 325. old.

²¹ Ajtay Endre (Könyvismertetés): A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története. Hadtörténelmi Közlemény, MTA, Budapest, 1938. 120. old.

²² Ungvári Közlöny: XII. évfolyam, 39. szám. 1890. szeptember 25.

²³ Ungvári Közlöny: 1891. október 1. XIII. évfolyam. 40. szám.

²⁴ De Sgardelli Ceaser: Felvidék és Kárpátalja hadtörténete. 1914-1918. Atheneum Kiadó, Budapest. 1941.- 32. old.

kizárólag a fehérgyarmati és mátészalkai járásokból). Az általam felsorolt katonaság mellett régiókban egyéb alakulatok is állomásoztak, példa erre, hogy 1882-től a magyar királyi csendőrség Beregszászban szállásolta el magát.²⁵ Emellett sokszor volt példa arra is, hogy hadgyakorlatok idején más alakulatok is tartózkodtak a területen. 1882. október 1–22. között a Prsesány nevű lengyelországi 7. ulánusezred Alsó-Vereckén pihent Rittmeister kapitány vezetésével.²⁶

A béke időbeli kötelezettségek

A katonai alakulatok felsorolása és pontos helyének a meghatározása mellett fontos szólni az alakulatok mindennapjairól, a sorozásról, a büntetésről, a hadsereg költségeiről és nem mellesleg a kitüntésekről, mivel számos jó katona vagy civil polgár, a hazájának tett önzetlen feláldozása révén kapott dicséretet, vagy kitüntetést, egyes esetekben nemesi rangot. A hadseregben, mivel annak ellátását nem csak az állam fizette, de a közembernek is hozzá kellett járulni valamivel. Ennek egyik „intézménye” volt a hadmentességi díj fizetése. A hadmentességi díjat minden évben fizetni kellett mindazoknak, akik nem teljesítettek tényleges katonai szolgálatot. 1880-ban a hadmentességi díj az 1879-es évnél megfelelő volt, amelyet október 15-ig be kellett fizetni, s az adatokat az adófelügyelőségnek az iratokat nyilvánosságra kellett hozni.²⁷ 1880-ban Péchy Tamás, Bereg vármegye alispánja körrendeletet adott ki a hadmentességi díjról, eszerint 1880-ban a XXVII. törvénycikk 18. paragrafusa szerint, aki el akarja hagyni lakóközterét kötelesek a teljes díjat kifizetni egyszerre, valamint az illetékesektől ezt igazolva engedélyt kérni.²⁸ 1882-ben a hadmentességi díj fizetése alól a pénzügyminisztériumi rendelet értelmében az elemi, földművesi, ipari és kereskedelmi felsőbb nép és polgári iskoláknál, tanítóképzőknél dolgozó tanítók és jelöltek lettek felmentve.

A vármegyék területén lévő katonai igazgatások foglalkoztak a katonák nősülésével, szabadságolásával és büntetésével és kitüntetésével egyaránt. A nősüléshez a Honvédelmi Minisztériumtól kellett engedélyt kérni, ezt a főispán

---

²⁵ Bereg. VIII. évfolyam, 45. szám. 1882. november 9.

²⁶ Bereg. VIII. évfolyam, 41. szám. 1882. október 12.

²⁷ Bereg. VI. évfolyam, 41. szám. 1880. október 7.

²⁸ Bereg. VI. évfolyam, 47. szám. 1880. november 18.

hitelesítette. Régiókban a szabadságokat a munkácsi 65. gyalogezred kerületi parancsnoksága adta ki. Több okmányban találkozunk a kérelmek elutasításával is, így Tuba Mihály bátyúi közlegény ügyében. A hatóságok büntetéseket is kiszabtak (ezek nagy részét a F. 10, op. 5, od. zb. 564. és a F. 10, op. 5, od. zb. 503. részében találhatók, amelyek szinte kizárólag ilyen ügyeket tartalmaznak). A büntetéseket legtöbb esetben a helyőrségek fogházaiban töltötték le, emellett pénzbüntetések kiszabására is sor került. Ezeket a jelentéseket először a vármegye főispánjának, majd a császári és királyi Kassai Hadtestparancsnokságnak küldték meg, 1905-től pedig a helyőrségi naplókivonatot is meg kellett küldeni.²⁹ Néhány büntetendő neve és annak letöltési határideje:

Név	Egység	Helység	Büntetése
Szalontai Ferenc	11. gyalogezred	Ungvár	8 napi elzárás
Zsirka Pál	65. gyalogezred	Munkács	5 napi elzárás
Szabó Péter	65. gyalogezred, 8. század	Munkács	4 napi elzárás
Kofmavics Sándor	65. gyalogezred	Munkács	3 napi elzárás
Toldi Gusztáv	11. gyalogezred	Munkács	3 napi elzárás
Lőrinc Mihály	65. gyalogezred	Munkács	5 napi elzárás
Krajnik József	14. huszárezred	Beregszász	10 napi elzárás
Kondor Mihály	65. gyalogezred	Beregszász	4 napi elzárás

Forrás: KTÁL, F. 10, op. 5, od. zb. 564.

Számos olyan kimutatás és jelentés is megtalálható, amely rögzíti a kitüntettek személyét, illetve az elnyert kitüntetéseket. Sajnos ezeknek az adatoknak csak töredéke ismeretes. Ilyen volt a 4237. számú kimutatás, amely 1891-ben a 228. számú rendelet értelmében került kiadásra. Ebben Rukma Sándor munkácsi főszolgabíró jelenti régiók kitüntetéseit.³⁰ Eszerint a vármegyék és járások területén több személy is kitüntetésben részesült. Az első személy Paléfka Alajos munkácsi lakos, aki 1891. február 14-én elhalálozott, a következő Lericzki Miklós szintén munkácsi lakos,

²⁹ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 564. 1-47. old.

³⁰ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár: Fond. 10, op. 5, od. 15, zb.

mindkét személy a koronás érdemkereszt tulajdonosa volt. Ezt Rukma a 2569-es kimutatásban rögzíti.³¹ Furcsaság, de ezt a jelentést megcáfolja a Bereg Hetilap IX. évfolyamának 21. száma, amely megemlíti még Siegmeth Károly nevét, aki Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta meg, de ezt Rukma nem írja.

894. számú kimutatás az 1895. január 21-ből a tiszti rangban lévő helybéliekről

Megye	Név	Község/ Megye	Járás	Rang	Kinevezésének ideje	Közvetlen felettes
Bereg	Dercsényi Miklós	Nagybégány	tiszaháti	hadnagy	1885	Bereg megye alispánja
Bereg	Szluk Endre	Rosztoka	felvidéki	szakasz vezető	1892. dec. 31.	Munkácsi járás főszolgabírája
Bereg	Kaszaházi Joó Zsigmond	Kisbégány	tiszaháti	szakasz vezető	1885. márc. 20.	Bereg megye alispánja
Bereg	Simon Miklós	Alsó Verecke	Szolyvai	Címzete örvezető	1883. ápr. 23.	Szolyvai járás főszolgabírája
Bereg	Lévay Árpád József	Beregszász	Bereg megye	Póttartalé kos	1893. márc. 15.	Munkácsi járás főszolgabírája
Bereg	Fribovszky Pál	Zádonya	Máramar os huszti járás	Egy éves önkéntes szakasz- vezető	1889	Felvidéki járás főszolgabírája
Bereg	Zichor János	Kis Kopány	Ugocsa megye tiszáninn eni járás	Tiszt örvezető	1884	Szolyvai járás főszolgabírája
Bereg	Makay	Csomonya	Bereg megye Kaszonyi járás	Póttarta- lékos	1889. márc. 26.	Szolyvai járás főszolgabírája

Forrás: KTÁL, F. 10, op. 5, od. zb. 188.

A további jelentésekben járásokra lebontva haladhatunk. Ezeket 1891. május 24-én tették közzé. Eszerint az Ilosvai és Szolyvai járásban nem, a Kaszonyi járásban pedig egy személyt találunk, aki a Ferenc József-rend kitüntette volt. Ő Sütő Kálmán somi lakos, aki az 1874-es kolerajárványban való hősies helytállásáért kapta a kitüntetést.³² A kitüntetések átadása általában május és november hónapokra esett, a hetilapok részletesen közölték az ilyen jellegű híreket. A Bereg című újság a 35., az Ungvári Közlöny pedig inkább a 66. honvéd és császári és királyi gyalogezred

³¹ Uo.

³² Uo.

kitüntetéseit közölte. Ilyen személyek az alábbiak voltak: Villám Arnold százados őrnaggyá, Szabó Ferencet főhadnaggyá, az orvosi tisztikarba Dr. Schlésinger Kálmánt a II. osztályú ezredorvossá léptették elő, valamint Dr. Schnek Adolf városi gyakorló orvost, honvédségi segédorvosi állásából főorvossá léptették elő.³³ A beregi zászlóalj tisztikarát sokszor berendelték tiszti parancsértekezletre, erre példa 1881. október 2., amikor is a segédlelkészeket hívták be.³⁴ 1890-ben a magyar királyi honvédségnél Ottó József zászlóaljparancsnokból alezredessé, Kovács József főhadnagy II. osztályú századosná lett előléptetve. A közös hadseregben az ungvári 66. gyalogezerednél puchenriedi Steinwaller Sándor őrnagy alezredessé, báró Gottesheim Lajos százados őrnaggyá, Weisz Alfréd és Harner Dénes hadnagyokká lettek előléptetve.³⁵ A novemberi kinevezéseknél, pedig az alábbiak történtek: Gordier József alezredes-ezredessé, Schermerka Károly és Neuhold Emil őrnagyok alezredessé léptettek elő. Ekkor adták át az új laktanyát is Ungváron, amely az uralkodó, Ferenc József császár és király nevét kapta. A bérösszege 1909 év végéig 3811 forint 88 krajcár lett.³⁶ 1891-ben az ungvári 66. császári és királyi toscanai gyalogezered ünnepelte a custozzai csata 25. évfordulóját, ahol az ezred hősiiesen harcolt. Az ünnepségen jelen volt D. Albory altábornagy, hadosztályparancsnok.³⁷

A sorozások megszervezése és lebonyolítása az osztrák és magyar honvédség önálló feladata volt. De ezeket a közös hadseregnek részletes jelentésben kellett megküldeni. A sorozások megkezdése a honvédelmi miniszter körlevelével kezdődött. Mozgósításkor a lajstromba vett állami hivatalnokok nevét a vármegyék kötelesek voltak 15 napon belül megküldeni a katonai vezetésnek.³⁸ A sorozások határideje nem volt egyforma a vármegyék területén, sőt azon belül is eltértek egymástól. Ilyen volt a helyzet vidékünkön is. Példa erre az 1881-es sorozás, amely szerint a felvidéki járásban március 1–4-én, Munkácson 5-én, a munkácsi járásban 7–12-én, a vereckei járásban 14–18-án, a kaszonyi járásban 21–24-én, Beregszászban 26-án, a tiszaháti

---

³³ Bereg. VII. évfolyam, 18. szám. 1881. május 5.

³⁴ Bereg. VII. évfolyam, 40. szám. 1881. október 6.

³⁵ Ungvári Közlöny. XII. évfolyam, 19. szám. 1890. május 8.

³⁶ Ungvári Közlöny. XII. évfolyam, 42. szám. 1890. október 16.

³⁷ Ungvári Közlöny. XIII. évfolyam, 26. szám. 1891.

³⁸ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 188. 1-7. old. Június 25.

járásban pedig március 27.–április 3. között zajlott.³⁹ 1882-ben a sorozás április 2-án kezdődött, ezen adatok szerint Beregszász 28 újoncot állított ki. Mozcósításkor a 29587/VII. számú rendelet szerint a pénzügyminisztérium Bereg vármegye számára kiutalt 3655 forintot és 50 koronát az állandóan szabadságolt tartalékos gyámság nélküliek számára. Ezek lajstroma a következő volt: ebből a pénzből Munkács városra 402 forint 81,5 krajcár, Beregszász városra 447 forint és 10 krajcár, a tiszaháti járásra 556 forint, 86 krajcár, a munkácsi járásra 458 forint 3 krajcár, a vereckei járásra 1041 forint 74,5 krajcár, a kaszonyi járásra 748 forint 96 krajcár jutott.⁴⁰ Az Ungvári Közlöny részletesen közli a sorozások eredményét, ennek ellenpéldája a Bereg hetilap. 1890-es sorozás részletes leírása az Ungvári Közlönyben: ennek eredménye Ung vármegye területén a következő volt: 1.) kaposi járás: összeírva lett 825, előállítva 575 személy, elmaradt 250, besorozott, mint újonc a hadsereghez 78, a honvédséghez 17, mint póttartalékos a hadsereghez 46, honvédséghez 7. Visszahelyeztetett 313, fegyverképtelen 110, töröltetett 11, felülvizsgálatra lett küldve 2.; 2.) szobráni járás: összeírva lett 740, előállott 458, elmaradt 282, besorozott, mint újonc a hadsereghez 16, a honvédséghez 1. Visszahelyeztetett: 269, fegyverképtelen 107, töröltetett 7, felülvizsgálatra lett küldve 1.⁴¹ 1890-ben a sorozáskor új reformot is vezettek be. A felsőbb rendelet szerint ezentúl a honvéd gyalogos újoncok behívásra, illetve állományba vétele nem, mint eddig októberben, hanem évenként március 1-jén történik, míg a lovassági újoncok egyik fele október 15-én, a másik fele a következő év május 1-jén fog kiképzés céljából beidézteni. A póttartalékosok kiképzése október 6-tól lesz.⁴² Ekkor az 1889. április 18-án kiadott VI. törvénycikk értelmében a közös hadsereg és haditengerészet számára kötelesek újoncokat kiállítani a megyei törvényhatóságok, a törvényhatósági városok és járási tisztviselők.⁴³ 1890-ben a sorozáskor új reformot is vezettek be. Az 1891-es mozgósításkor figyelembe kellett venni az 1888-as lóosztályozás eredményét is. Ez a körrendelet 1891 februárjában lépett hatályba. Ennek értelmébe az 1870, 1869, 1868-as születésűeknek kellett megjelenni a sorozó bizottságok előtt, aki ezt elmulasztja 15 forinttól 300 forint

³⁹ Bereg. VII. évfolyam, 8. szám. 1881. február 24.

⁴⁰ Bereg. VIII. évfolyam, 30. szám. 1882. július 27.

⁴¹ Ungvári Közlöny. XII. évfolyam, 12. szám. 1890. március 20.

⁴² Ungvári Közlöny. XII. évfolyam, 40. szám. 1890. október 2.

⁴³ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 27.

összegig lehet megbüntetni, valamint szolgálati évét két évvel kell meghosszabbítani, vagy két hónapra elzárni. A 6. és 7. pont értelmében a családfenntartók, papnövendékek és tanítók⁴⁴ halasztási kezdeményben részesülhettek. Az írni-olvasni nem tudó, 10–20 km-re lakó községi előjárók is kötelesek voltak a sorozóbizottságok előtt megjelenni. A megjelenési kötelességet elmulasztók neveit feljegyezték, a felelősséget pedig Jobszty Gyula, Bereg vármegye és Szentpály István, Ugocsa vármegye alispánja viselte.⁴⁵ 1898-tól Bereg vármegye főispánja Dr. Hagara Miklós lett, az ő kormányzasi ideje alatt vált hivatalossá a korábban kiadott véderőtörvény. A következő év újoncállítást az előző évi VI. törvénycikkely értelmében kellett végrehajtani. A korosztályok 1895. szeptember 30-ig bezárólag vezetett felekezeti anyakönyvek tekintendők továbbra is köziratoknak, azok, akik a határon túl élnek, azok névsorát is (1901. február 28-ig) meg kell küldeni.

A véderőtörvény értelmében a sorhúzáson nem voltak kötelesek személyesen megjelenni, illetve felmentést kaptak a tényleges, valamint póttartalékos szolgálat alól a családfenntartók, az árvák és félárva, a papnövendékek és a papok. Ezek jegyzőkönyvét két példányban kellett megküldeni az illetékes hatóságoknak.⁴⁶ Az sorozásokat már nem minden évben tartották meg, 1905-ben elmaradtak a közös hadsereg nem tényleges állományú legénységének ellenőrzési szemléi, valamint a magyar királyi honvédség ellenőrzési szemléi és népfölkelési jelentkezései, ugyanakkor a tiszti jelentkezések továbbra is fennálltak.⁴⁷ 1905-ben a sorozó járások által az 1902. évi szeptember 1. és 1904. február 20. között vezetett előjegyzési könyveket be kellett küldeni a Honvédelmi Minisztérium illetékes osztályának. 1906-ban az újoncállítást az 1885, 1884 és 1883-as korosztályok 1889. évi VI. törvénycikkely szerint kellett besorozni. Az 1900-as évet követően növekedett a háborúra való készülődés, s ez meglátszott a katonai törvények, rendeletek változásában. Míg a századfordulót megelőzően az újságok a fősorozások és annak utóintézkedéseit rendszeresen és részletesen közölték, addig ez a helyzet megváltozott a háború előtti években. A tízes években szigorodtak a szabályok, 1910-ben kelt 4483. rendelet

---

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 375. 1-49. old.

⁴⁷ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 564. 1-47. old.

szerint a sorozás és utóállítás szerint a külföldön tartózkodó nem tényleges állományú legénységek a fegyvergyakorlat alól felmentésre irányuló kérvényeihez a fennálló szabályok szerint az adott illető honvéd igazolványi könyvét ezentúl a külképviseleti hatóságok visszatartják. A gyengébb és a kiképzésben visszamaradt legénység, a tavasz folyamán bevonult újoncok és egyévi önkéntesek a szabadságolás kedvezményében nem részesülhettek. Az aratási szabadságot személyesen, a kihallgatáson legalább egy hónappal előtte kellett kérelmezni. A lovassághoz, tábori tüzérséghez (kivéve a nehéz tarack osztályokat) műszaki, vonat és egészségügyiekhez beosztottak szintén nem voltak szabadságolhatóak.⁴⁸

A háború közeledtével régiókban is több változás történt, 1910-től a 4761. számú rendelet értelmében a 11. honvéd gyalogezred szervezésében lövésztanfolyamokat, egyesületeket engedélyeztek. Máramarosban Rahón alakult meg az első ilyen egylet. A szervezetek a katonai állomáshelyeken kívül a legkisebb falvakban is megalakulhattak. Az okmányok szerint Ilosván, Szolyván, Beregszászban, Oroszvégen nem indítottak lövésztanfolyamokat. Az okok ismeretlenek.⁴⁹

1914-ben gróf Tisza István miniszterelnök az 1912: LXIII. törvénycikkre hivatkozva rendeletet adott ki, amely értelmében a fegyveres erők kötelékébe tartozó és tényleges szolgálatban nem álló személyek a továbbiakban nem kaphattak útlevelet. A háborús helyzetre való tekintettel a továbbiakban felfüggesztették a katonaköteles személyek kivándorlási kérelmeinek jóváhagyását, mindenki köteles volt otthon tartott fegyverét beszolgáltatni. Erősödött a cenzúra is: monarchia és a német birodalom fegyveres erejét, illető közlést a sajtóban kiadni tilos volt közreadni.⁵⁰ A Tisza István által kidolgozott 1912-es törvény fontos volt az első világháború kitörését követően. Ezt a törvényjavaslatot 1912. november 30-án fogadták el, mint a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. A kivételes hatalom teljes egészében a kormánypárt kezében maradt, a katonai hatóságok nem nyertek felhatalmazást közigazgatási funkciók átvételére. A hadiszolgáltatásokat a polgári hatóságok szabták meg, amelyet a kormánynál kellett igényelni, csupán sürgős esetekben fordulhattak a megyei vagy

---

⁴⁸ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 712. 1-92. old.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 819. 1-7. old.

városi közigazgatási vezetéshez.⁵¹ A törvény I. fejezete meghatározta a hatalom jellegét és mértékét, amelyben (ha az országot háború fenyegeti) elrendelik a katonai előkészületek esetében is a misztérium valamennyi tagjának a felelősségét, s a törvényben meghatározott kivételes hatalmat igénybe vehetik. A kormánybiztosok a csendőrség, a rendőrség és a határőrség egységeit is igénybe vehették olyan szolgálatra is, amely rendes működési körökön kívül esett. Az intézkedéseket rendeleti úton kellett kiadni és közzétenni. 1912 novemberében a csendőrségi szolgálati könyvhöz a „CS–I” jelzésű titkos függelékot csatolták, amely a csendőrségnek a kémkedés megakadályozását célzó feladatait foglalta össze. Az utasítás többek között előírta, hogy a mozgósítási parancs vétele napjától őrizetbe veendő minden gyanús elemnek számító személy. Ez a szabály a határ menti nemzetiségi lakosság körében szinte mindenkire kiterjeszhető volt.⁵² Az első világháború kitörését követően Galíciában az osztrák kivételes törvény alapján a hadsereg parancsnoksága vette át a polgári közigazgatás hatáskörét, Kárpátalján a magyar kormány hatáskörét terjesztették ki. Természetesen a háborús helyzet nagymértékben megváltoztatta a helyi ukránságnak az államhoz való viszonyát. A nemzetiségi kérdés a háború függvényévé vált, és annak rendeződése a háború kimenetelétől függött. Oroszország az ukrán egységet a cári birodalom keretei között akarta megteremteni.⁵³

Magyar Királyi és Császári Népfelkelés

A népfelkelés rendszere a Monarchia teljes területére kiterjedt. Ebbe a kategóriába azok a hadkötelesek tartoztak, akik valamilyen oknál fogva sem a honvédség, sem pedig a közös hadsereg állományába nem tartoztak. A szolgálati kötelezettség 19. évtől a 42. életév betöltéséig tartott. Két kategóriájuk volt. Az első 19 korosztály tartozott, akikkel a honvédség és a közös hadsereg veszteségeit pótolták háború esetén, ha a póttartalékosok kerete kimerült. Az utolsó 5 korosztályból népfelkelő munkásosztagot hoztak létre hadimunkák végzésére. A népfelkelő alakulatok élén a szolgálatra még alkalmas nyugállományú tisztek, szolgálaton

---

⁵¹ Galánati József: A Habsburg–Monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 307 old.

⁵² Uo. 310 old.

⁵³ Uo. 313. old.

kivüliek vagy önként jelentkező, tisztí beosztásra alkalmas polgári egyének álltak. A magyar királyi népfelkelő gyalogságot háború esetén 4 századból álló gyalogzászlóaljakra, 3-4 zászlóaljat pedig ezredbe kellett összevonni. A császári és királyi népfelkelő gyalogságot kivonuló és területi zászlóaljakra kellett szervezni. Az előbbiek 4, az utóbbiak 3–6 táborigi századra tagozódtak.

A magyar királyi népfelkelő lovasság csak háborúban jött létre, minden honvéd huszárezred 1-1 népfelkelő huszárosztályt állított fel. A császári és királyi lovasított népfelkelő osztagok külön rendelkezésre szerveződtek meg.

A hadseregen belül a népfelkelés intézménye is létezett, így vidékünkön is. A kimutatások az 1887-es évtől vannak meg. 1887. november 29-én kelt 7992. számú rendelet értelmében lehetett vidékünkön fölmentést kérvényezni a népfelkelési kötelezettség alól.⁵⁴ Népfelkelési behíváskor kimutatásokat is végeztek. Erre példa az 1894-es kimutatás, mikor is területünkön 47 személyt mentettek fel a tényleges szolgálat alól. Ezt a 297. számú rendelet bizonyítja.⁵⁵ Ez a rendelet neveket is említi, például Ormay Sándort, aki a Nagyszebeni honvéd zászlóaljnál szolgált hadnagyi rangban, s abban az időben ő volt a Beregszászi Állami Reáliskola igazgatója. Kutatásom alatt megtaláltam a 316. számú felmentéses kimutatást, amely tanúsítja, hogy Bereg és Ugocsa vármegye a 35. népfelkelői járásba tartozik. További népfelkelőket is említi a dokumentum, pl. Orlovsky Istvánt és Fehér Emilt, akik közül az utóbbi kérvényezi felmentését (ezt az 1224. számú szabály értelmében el is fogadták).⁵⁶ Az 1897-es népfelkelői kimutatás szerint vidékünkön 53 egyént mentettek fel a szolgálat alól, s egy személy, Mikita László kérelmét utasították el, mert időközben állásából elbocsátották.⁵⁷

A hadsereg ilyen jellegű megismerése rávilágít arra, hogy az akkori közös hadsereg milyen előnyökkel és hiányosságokkal rendelkezett. A háború közeledtével bebizonyosodott, hogy a tüzérség, a műszaki alakulatok és a haditengerészet nem lesz képes felzárkózni egy eseteleges háború kitöréséig, de a szervezés és mozgósítás

---

⁵⁴ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 187. 1-69. old.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 270. 1-177. old.

tekintetében tíz napon belül képes lett volna az egész hadsereget hadba állítani, s azt a vasút segítségével azonnal a frontra szállítani.

Harcok a Kárpátokban

Mivel a Kárpátok a Magyar Királyság, s nem az Osztrák-Magyar Monarchia határát képezte, annak védelméről a hadvezetőség mozgósításkor nem gondoskodott, csak a rajta átvezető vasutakat, országutakat őrizték csekély erőkkel. A Kárpátok védelme azután vált szükségszerűvé, amikor a Gnila Lipa menti csata után feladásra került Kelet-Galícia és Bukovina. Ezzel a feladattal a Munkácsra visszavont lemergi katonai parancsnokságot bízták meg két népfölkelő hadtáp dandárral. Megérkezésükig hat közös menetzászlóaljat bocsátottak a rendelkezésükre. Szeptember 15-én a 3. lemergi csata után a katonai parancsnokság két területi dandárt, egy honvéd tartalékos ágyúosztályt és néhány menetzászlóaljat kapott. Mikor a 2. hadsereg átlépte a magyar határt, ezeknek a csapatoknak csak egy része érkezett meg a rendeltetési helyére. A Kárpátok védelméről a kassai parancsnokság nem gondoskodott, mert ekkor területén a 2. hadsereg tartózkodott, ezért csak a munkácsi parancsnokság csapatait tudta erősíteni.

A 2. hadsereg csak szeptember 24-én késő este értesült az orosz betörésről. Másnap reggel 10 órakor arról intézkedett, hogy a Révhelyre vezényelt alakulatok azonnal indítsák meg támadásaikat. A katonai vezetést Karg altábornagy a 38. honvéd gyaloghadosztály parancsnoka vette át, akinek mindössze arról volt tudomása, hogy az orosz járőrök Fenyvesvölgyig (ma Sztavne, Nagybereznai járás) jutottak. Ezért Viharoson (ma Viska, Nagybereznai járás) át Fenyvesvölgyre akart nyomulni, hogy szeptember 27-én legkésőbb visszafoglalja a hágót. A főoszlop 26-án két-három századnyi gyalogságra és ugyanannyi kozákra bukkant.⁵⁸ Karg altábornagy addig halasztotta el a támadást, míg a 38. hadosztály 76. gyalogdandára megérkezik. A köd, a havas eső és a felázott utak szintén csökkentették a hegyi felszerelést nélkülöző és ezért hiányosan élelmezett csapatok teljesítőképességét. A harcok lassúsága miatt a

---

⁵⁸ A világháború. 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Szerk. és kiadja a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár 6. kötet. 47. old.

parancsnokságot 30-án Terstyánszky lovassági tábornok átvette, valamint ide irányították a 31. honvéd gyaloghadosztályt is. A három oldalról indított támadás eredménye, hogy október 4-re az Uzsoki-hágó fölszabadult.⁵⁹ A foglyok vallomása szerint, az uzsoki harcokban a 48. orosz hadosztály és a 2. kombinált kozákhadosztály vett részt.⁶⁰

Eközben a munkácsi katonai parancsnokság és Hoffmann tábornok jelentése szerint is hat kozák ezred tüzérséggel a Vereckei–Beszkid–Tornya szakasz ellen támadt, valamint kisebb erőkkel próbálta meg elfoglalni a Jablonkai-hágót. Szeptember 26-án a Tornyai-hágót erős orosz lovasság támadta, a védők Ökörmezőre vonultak vissza és a helységtől délre foglaltak el új állásokat. Szeptember 27-én az újabb támadások miatt előbb Vereckéről, majd a Beszkidi-hágóról is hátrálniuk kellett a Vezérszállás–Volóc vonalra,⁶¹ ahol szeptember 30-ig tartották magukat. Turanu alezredes különítménye az orosz túlerő elől Rahóra kényszerült visszamenni. Rahó területét Bothmer tábornok csoportja október 1-én heves harcok után kénytelen volt feladni és Máramarosszigeten át Szarvassora ment. Október 3-án az oroszok megszállták Máramarosszigetet, ezután Bothmer Técsőre vonult.

Mivel továbbra is hatalmas nyomásnak voltak kitéve, a Volócról kihátráló csapatoknál pánik tört ki, azok egészen Szolyváig vonultak vissza, hasonlóképpen a Vezérszállásnál lévő erők pedig Polenára húzódtak vissza. Mivel az orosz csapatok már Munkácsot fenyegették, Hoffmann tábornok elhatározta, hogy a Beszkid- és Vereckei-hágó visszaszerzésére Szolyváról ellentámadást indít, a kassai főtartalékot pedig Munkácsra rendelte. A helyzetet súlyosbította, hogy a térségbe visszavonult 2. osztrák-magyar sereg, aki a védelmet átvette támadást készített elő Galícia felé, ezért nyomatékosította, hogy 2. hadsereg attól kezdve, ahogy a támadását megkezdi, nem tud segíteni a munkácsi parancsnokságnak. Október 1-én azt a parancsot adta ki, hogy Perecsenyitől délre akadályozza meg az ellenséges mozgásokat, valamint azt, hogy az Ungvár-Csap területre ne tudjanak előrenyomulni, ezért a 17. Landstrum dandárt és a

---

⁵⁹ Uo. 49. old.

⁶⁰ József főherceg: A világháború amilyenek én láttam. 1. kötet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. 139. old.

⁶¹ A világháború. 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Szerk. és kiadja a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár 6. kötet. 50- 51. old.

kassai vezetőség főtartalékát bízta a kerületre, azzal a kikötéssel, hogy a háborús szükség esetén ezeket bármikor visszarendelheti saját céljaira.⁶²

A hadvezetőséget érzékenyen érintette Máramarossziget elvesztése, amely vármegyeszékhely is volt. Sokan úgy vélték, hogy visszaszerzése megnyugtatta volna a hátszágbeli aggodalmakat. A főparancsnokság már azon gondolkozott, hogy az erőket visszavonja a Duna vonalára és a Dunántúlon próbálja magát összeszedni. A védvonal kiépítése már megkezdődött Pasaréten.

A helyzetet tehát minél hamarabb rendezni kellett. Hoffman tábornok ezért Fleischmann ezredest két zászlóaljjal és három üteggel október 5-én vasúton Husztra szállította. Másnap Attems altábornokot bízta meg azzal, hogy foglalja vissza a várost a Técsőre vonult Bothmer alakulataival közösen.⁶³ E vállalkozás sikerének biztosítására a főparancsnokság a lengyel légió 2. és 3. ezredét Krakkóból vasúton Nagybányára a területre irányította, de ide indult Fischer csendőr alezredest is a kombinált ezredével. Attems altábornok Husztról előrenyomuló csoportja így 8 zászlóaljból 1 lovas századból és 4 ütegből állt. A tüzérségét Bedónél a 4. honvéd táborigyűlési pótüteg a Zagróczy csoport végezte. Az üteg a Tabán hegyről támadta Máramarosszigetet. Aknaszlatinánál kisebb lovas erők és egy üteg állt.⁶⁴ Az első roham nem sikerült, az oroszok Alsó Apsán át Körtvéyesig nyomultak előre, kis híján elvágták a népfölkelők visszavonulását.⁶⁵ Az ütegek Taracközre vonultak. Mikor az oroszok elfoglalták Máramarossziget, az 5. vasútépítő század a Tiszaborkut állomástól délre lévő Tisza-hidat felrobbantotta (a hidat később a 18. vasútépítő század (Fritsche százados) állította helyre 1914. október 24-december 20. között.⁶⁶) Érdekességként megjegyezhetjük, hogy az oroszok az elfoglalt vasútvonalakat nem robbantották fel, hanem a nyomtávokat úgy alakították át, hogy a vágány egyik sínoldalán a sínszögeket kihúzták, a szöglyukakat beékelték, a síneket az orosz nyomtávra tolták és minden talpfán három szöggel leerősítették.⁶⁷

---

⁶² Uo. 279. old.

⁶³ Uo. 280. old.

⁶⁴ Solth Imre: Egy tüzértiszt naplója az 1914-1918. évi világháborúból. Budapest, Országos tiszti tudományos és Kaszinó Egyesület. 1942. 31. old.

⁶⁵ Uo. 32 old.

⁶⁶ Jacobi Ágost: Magyar Műszaki Parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban. Közlekedési Nyomda, Budapest, 1938. 435 old.

⁶⁷ Uo. 411. old.

A harcok hevességét bizonyítja, hogy az oroszok nagy ellenállást fejtettek ki, de október 6-ról 7-re virradó éjszaka ennek ellenére a gyalogság visszafoglalta Máramarosszigetet, majd azon keresztül Aknaszlatinát és Faluszlatinát. Az orosz sereg menekülés közben kifosztotta Veresmartot és a Szaploncay-kastélyt is. Október 6-án a Vereckei-hágó, 7-én a Beszkidi-hágó is fölszabadult. Ezután Bothmer tábornok csoportja Huszt felé fordult, ahonnan az Ökörmező irányából betörő oroszokat kellett kiszorítani.⁶⁸ Az első orosz betörés október 12-én ért véget. Az ország egy ideig fellélegezhetett.

Megjegyezhetjük, hogy ezekben a harcokban vitézségükkel kitűntek a helyi ruszinok is. A Hoffmann-hadtest csapatai közt is harcoltak ukrainai önkéntesek, ezek az őszi betörésénél a kárpáti csatáig, a bolechow-i, halicsi harcokban is ott voltak. A 704 magaslati pontnál Horoszówka-Opaka vonalában helyezték el a szicslövészeket, akik a 102. népfőlkelő dandár maradványaival Benke ezredes csoportjába tartoztak.⁶⁹ Nagyrészt egyetemi ifjakkból verbuválódtak, elsősorban felderítő és hírszerző szolgálatot teljesítenek. Ismertetőjelük a sárga-kék kokárda volt, amelyet a sapkán viseltek. A csapat különlegessége volt, hogy a kötelékükben nők is harcoltak: Sophie Haletscho, Olena Stepaniw, Kus Irén, Anna Dmyterko. Ezekről a személyekről az akkori orosz lapok, főleg a *Golos Naroda*⁷⁰ is írnak. Nyáry Iván 1941-ben megjelent könyvében a rutén nép hűségét és kitartását magasztalja, különleges szerepet tulajdonítva a világháború előtti évtizedeknek. Magyarországon a háború kitörését követően ruszinellenes hangulat uralkodott, hazaárulással vádolták őket, s ez csak Tisza István erélyes közbelépésének köszönhetően szűnt meg⁷¹. Rubint Dezső volt vezérkari tiszt, József főherceg segédje részletes leírást ad ezekről az alakulatokról, sőt azt is megjegyzi, hogy melyik egységekben szolgáltak:

20. lövészezred: rutének és lengyelek

13. dzsidásezred: rutének lengyelek.

---

⁶⁸ Solth Imre: Egy tüzértiszt naplója az 1914-1918. évi világháborúból. Budapest, Országos tiszti tudományos és Kaszinó Egyesület. 1942. 38. old.

⁶⁹ József főherceg: A világháború amilyenek én láttam. 1. kötet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. 174. old.

⁷⁰ Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. 2 kötet. Budapest, Franklin-Társulat. 1916. 106-106 old.

⁷¹ Nyáry Iván: Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében. In: A felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. szerk. De Sgardelli Ceaser. Budapest, Atheneum Kiadó, 1941. 57-58 o

- 4. tábori ágyúszereg két ütege: ukránok és lengyelek
- 30. rohamzászlóalj: ukránok és lengyelek
- 130. gyalogszereg: rutének, lengyelek, német-osztrákok
- 27. tábori vadászzászlóalj: lengyelek, rutének
- 35. gyalogszereg: 60% rutén
- 77. gyalogszereg: lengyelek és rutének
- 86. lövészdandár: lengyelek és rutének
- 43. lövészadosztály: csehek, lengyelek, rutének, német-osztrákok
- 67. gyalogszereg: magyarok és rutének.⁷²

Kolera a fronton

A sikeres orosz támadás mellett a visszavonuló magyar csapatok között hályagos himlőjárvány tört ki. Ezért a sebesültszállító vonatok megérkezése alkalmával a vasúti peronon csak olyan katonai és polgári személyek jelenhettek meg, akiknek ottléte okvetlenül szükséges volt. A kassai császári és királyi katonai parancsnokság területén a beérkező járványjelentések alapján Bereg, Máramaros, Ugocsa, Ung vármegyében nagyszámú települést zár alá kellett helyezni. A járvány Bereg vármegyében Árdánháza, Órhegyalja, Ung vármegyében Havasköz, Felsőőrce, Bunkós és Pálóc, Máramaros vármegyében pedig Bükköspatak, Felsőapsa településen tetőzött.⁷³

A belügyminisztérium szerint 1914. szeptember 15-én jelentették be az első megbetegedést a békéscsabai kórházban az északi harctérről hazatért katonák között, majd a sebesültek, hadifoglyok és polgári személyek között. December 14-ig 3285 koleraesetet jelentettek⁷⁴ 21 törvényhatósági városból és 52 vármegye 441 községéből. A bejelentett 3285 eset közül 1186 volt polgári személy. A megbetegedéseket be kellett jelenteni, de a hadseregnek szeptember végén, illetve október elején történt visszavonulása folytán az elhalálzott kolerában és vérhasban megbetegedetteket egyes

---

⁷² Rubint Dezső: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest. 1923. 42- 47. old.

⁷³ KTÁL. Fond 7.,op. 1., od. zb. 2714.

⁷⁴ MOL K27) 22R/65.

vasúti állomásokon és útvonalakon helyezték el, ezeket azonban nem vették nyilvántartásba.⁷⁵ A fertőzés eredete a polgári esetek legnagyobb részében a harcterről hazatért, sebesült, beteg vagy szabadságolt katonákkal való érintkezés folytán történt. A kolera időbeli eloszlása szeptember 15–október 15. között 698, október 16–31-ig 706, november 1–15-ig 1024, november 16–30-ig 664, december 1–14-ig 193 fő volt. A novemberi emelkedés azzal magyarázható, hogy a katonai betegmegfigyelő állomások (a munkácsi, ungvári, debreceni, kassai) ekkor kezdte meg a működést.⁷⁶ Az általunk kutatott területeken Bereg vármegye 28 községében 107 megbetegedést regisztráltak (a létszámot a munkácsi és szolyvai kórházakban elhelyezett kolerás katonák nélkül kell érteni). Ung vármegye 45 községben 105 beteget tartottak számon (itt sem szerepelnek a megfigyelő álláson elhelyezett betegek).⁷⁷ Egyes állítások szerint legtöbb esetben a folyók jelzik a járvány terjedési útját, esetünkben a Tisza. Óvintézkedésként a harcterről hazatért sebesült, vagy beteg katonákat az állomásokon felállított megfigyelő barakkokban helyezték el 5 napig.⁷⁸ A védőoltó anyagot a belügyminisztérium egészségügyi vizsgáló állomása díjtalanul bocsátotta ki.⁷⁹ A hadi sebesültek részére 800-1000 ágygal rendelkező fűthető barakkokat állítottak fel a kolerás betegek és sebesültek elhelyezésére.⁸⁰ A sebesültek elhelyezéséről és gondoskodásáról a honvédelmi minisztérium gondoskodott: a kolerás betegek részére a kassai katonai parancsnokság intézkedése folytán Ungváron és Munkácson kórházat állított fel.⁸¹ A hadtestparancsnokoknál egy-egy bakteriológus orvos volt beosztva egy célszerűen felszerelt laboratóriummal. A csapatoknak, intézeteknek minden gyanús beteget azonnal be kellett jelenteni, preventív rendszabályként pedig minden járványszerű betegség ellen a hadtest valamennyi embere (a vezénylő tábornoktól kezdve a legutolsó sebesültvivőig vagy harcosig) védőoltást kapott. Minden hónapban felváltva történt a beoltás, más-más baj ellen. Szurmay emlékiratában a leggyakoribb fertőző és járványos megbetegedésekről ír. Ilyen volt a kiütéses tífusz, elsősorban a

---

⁷⁵ MOL K27 23R/65.

⁷⁶ MOL K27 24R/65.

⁷⁷ MOL K27 25R/65.

⁷⁸ MOL K27 26R/65.

⁷⁹ MOL K27 28R/65.

⁸⁰ MOL K27 42R/75.

⁸¹ MOL K27 45R/75.

katonaság, de szórványos esetben a lakosság körében. Mivel a házat, amelyben a beteg lakott, nem lehetett fertőtleníteni, azt az esetek többségében felgyújtották. A vérhas is igen gyakori volt. A koleragyanús honvédszászlóaljakat elkülönítették, a kútból vagy patakából megtiltották az ivást: a kutat betömték, a patakba pedig petróleumot öntöttek.⁸² A levéltári források mellett az ezredtörténeti visszaemlékezésekben és naplókban szintén olvashatunk kolerával kapcsolatos esetekről. Például Kozma Miklós októberben (17) kolerás megbetegedésekről ír, főleg a 34. kassai és 25. losonczyi szakasz megbetegedéseiről. Szerinte „*a kolera a visszavonuló orosz seregek ajándéka*“.⁸³ Egyedül Solth Imrénél olvasni azt, hogy *Az oroszok a kolera bacilusokkal fertőzték meg a haderőket, majd egyes zászlóaljakat, vasúti szerelvényekben koleratelepekre a Szepességbe szállították.*⁸⁴ Erről hivatalos forrást nem találni.

Maga József főherceg is kolerás megbetegedéseket jelent saját alakulatai között⁸⁵. A VII. hadtestnél szeptember 24-én 700-an, szeptember 29-én a XII. hadtestnél 171-en, a 103. népfölkelődandárnál 400-an betegedtek meg. A járványkórházban kb. 122 kolerabeteg feküdt.⁸⁶

*”A bakteriológiai vizsgálat positive megállapította az ázsiai kolerát. Hadosztályomat Ruszlavivzáról vasúton visszaszállították Homonnára, ami szeptember 28-ig tartott. A vonaton hét embere halt meg kolerában, akiket a megrémült társaik egyszerűen kidobtak a kocsiból”*⁸⁷

”Ott a kastélynál egy tüzérszázados és Horváth főorvos jelentkeznek nálam és kétségbeesetten kérik, hogy ne hozzanak oda csapatokat, mert a helység kolerával teljesen meg van fertőzve, az összes kutak megmételtyezve”.⁸⁸

---

⁸² Szurmay Sándor: A magyar katona a Kárpátokban. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 26-39. old.

⁸³ Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója 1914-1918. Budapest, Révai Nyomda. 1931 68 old.

⁸⁴ Solth Imre: Egy tüzértiszt naplója az 1914-1918. évi világháborúból. Budapest, Országos tiszti tudományos és Kaszinó Egyesület. 1942. 22. old.

⁸⁵ József főherceg: Kivonatos részletek háborús naplóból. In: Hadtörténelmi Szemelvények a világháborúból. Budapest, Stephaneum Kiadó, 1925. 14 old.

⁸⁶ József főherceg: A világháború amilyenek én láttam. 1. kötet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. 119 old.

⁸⁷ Uo. 118 old.

⁸⁸ Uo. 124. old.

A katonák soraiban fejét felütő járványok miatt gyorsan rendezni kellett a temetkezésekkel kapcsolatos kérdéseket is. A hadtáparancsnokság 320/28. rendelete alapján végleges rendezésig nyilvántartandó minden német, osztrák-magyar és orosz temető.

A hadtáp (állomások) feladatkörei:

1. A lakosság körében való információgyűjtés, kikérdezés, valamennyi katonai sírral kapcsolatos adat összesítése.

2. A volóci és ökörmezői hadtáparancsnokság 500 darab kis vaslemez táblát kapott (a német sírokra kocka, az osztrák-magyarra kör, az orosz sírokra háromszög formában), amelyeket a kereszt keresztfája alatt kellett elhelyezni, mindaddig, amíg a sírokat nyilvántartásba nem vették.

3. A tiszti vagy tömegsíroknál fényképeket kellett készíteni és a jegyzékekhez csatolni.

4. A sírokat a hadtápállomásoknak vagy a lakosságnak kellett gondozni, s árkokkal és kerítéssel körbevenni.

5. A sírok önkényes áthelyezése tilos és büntetendő cselekmény.

6. Ha a sírok megművelt területeket foglaltak el, akkor a közigazgatási hatóságokhoz kellett fordulni. A nagy esőzése folytán a sietősen létrehozott katonai sírokat tilos exhumálni. A katonai temetők kimutatásait 3 példányban kellett elkészíteni: egyet a hadtáparancsnokságnak, egyet a község lelkészének, egyet pedig a kerületi hadtápvezetésen keresztül a hadtápcsoport parancsnokának kellett beküldeni.⁸⁹ A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban megtalálható az első temetők egyikének a leírása.

Katonai temetők 1914. július -1915 februárja között a főispáni iratanyagban⁹⁰

Község	Rendfokozat	Halál oka	Ki temette el	Ki gondozta akkor	Nyilvántartási száma
Volóc	Lommer Károly a császári és királyi 96.	Elesett 1915. 01. 20-án Volóctól északkeletre	A 2/7 árkász zászlóalj	A község	51

⁸⁹ KTÁL. Fond 721,op. 1, od. zb. 1388.

⁹⁰ KTÁL. Fond 721.,op. 1., od. zber. 1388.

	népfőlkelő zászlóalj gyalogosa				
	Bolowitz Egon a 9. gránátos ezred hadnagya	Elesett 1915. 02. 15-án A Matkowi ütközetben	304. népfőlkelő hadtápzászlóalj	A község	5
	A mai temetőől északra tömegsír	1915. 01. 20 Az 5. gyalogezred 10. századának 10 légénységi embere esett el	61. gyalogezred	A község	52
Beszkid	Tömegsír az akkori beszkidai alagútnál	1915. 02. 21 A 123. orosz gyalogezred kb. 32 gyalogosa esett el	Ismeretlen	Oporec lakossága	14

A sebesültek nagy részét a vasúti kórházakban helyezték el, s az itt elhunyt katonák a kórház mellett lettek eltemetve. Az egyik ilyen legnagyobb kórház szintén Ungvárnál volt. A kórház katonai parancsnoksága a temetőben keresztet állíttatott fel 1915. június 10-én.⁹¹ A máramarosi közkórház katonai részlegéről szóló egyetlen forrásunk a Budapesti Hadtörténelmi Levéltár iratanyagában található meg, ahonnan jól kitűnik, hogy itt általánosan csak külföldi katonákat láttak el.

Máramarosi közkórház elmeógyintézeti osztálya⁹²

Név	Vallás	Felvétele a kórházba	Elbocsátva/Elhalálozott	Megjegyzés
Diemin Andrej	Görög katolikus	1918. március 14.	Elhalálozott: 1918. május 30.	-
Dietl Franz	Felekezeten kívüli	1916. január 11	Elbocsátva: 1916. április 16.	Vizsgálati fogoly
Dihenes János	-	1915. július 6.	Elbocsátva: 1915. július 23.	Zúzódás, elgázolták
Dirle	Görög keleti-	1914. október 8.	Elbocsátva:	Szúrt seb az

⁹¹ Ungvári Közlöny: 1915. 23. szám. 37. évfolyam.

⁹² Hadtörténelmi Levéltár: Fond III, opisz 143, 3 doboz

László	román		1914. október 26.	alkaron
Virzs Johann	-	1917. július 20.	Elbocsátva: 1917. augusztus 3.	Sokkot kapott, nem tudta megmondani, hogy cseh származású
Dzidek Francisek	Római katolikus	1914. október 7.	Elbocsátva: 1914. október 26.	Szúrt seb a job felkaron
Dzildzié Michael	Római katolikus	1917. június 4.	Elbocsátva: 1917. június 25.	-
Drzic Johann	-	1917. július 5.	Elbocsátva: 1917. július 17.	-

A sírok készítéséhez, valamint a szükséges anyagok beszerzéséhez a hadtápcsapatok (Etappentruppen) rendelkezésére álló legénysége is bevonható volt. A tisztek sírjai jelentősen különböztek a katonákétól, ezeket a viszonyoknak megfelelően a név, a rendfokozat, a csapattest, a halálozás napja, a halálozás helye volt feltüntendő. A sírokat kereszttel vagy sírkövel jelölték meg. Ezeket a sírokat a 7. hadtápparancsnokság ellenőrizte.⁹³ A 2393-as rendelet értelmében 1916-ban elvégezték minden egyes katonai temető felmérését. Bereg vármegyében ezt Gulácsy István alispán végeztette el. A települések katonai sírjaiban általában a környéken lévő katonai kórházak elhunyt sebesültjei feküdtek. Ezért is volt lehetséges, hogy az 1916. február 21-én keltezett alispáni jelentésben a harctéri sebesülés vagy betegség miatt máshol elhalt katonák temetése egyetlen kivételtől eltekintve itt nem fordult elő. Ez a személy Csulei János tartalékos honvéd főhadnagy volt, aki az újvidéki sírkertben temettek el. A kórház és a Vöröskereszt 1917. január 5-i jelentése alapján a világháború kitörése óta a helyi kórházban 36 katona halt meg, közülük egy orosz és egy német származású volt. A 36 személy közül 7 személy a görög katolikus, 17 a római katolikus, 7 a református és 3 az evangélikus temetőben nyugszik. Vékony Károly közlegény a magyar királyi honvédség katonája Majosházára lett átszállítva,

⁹³ KTÁL. Fond 721,op. 1, od. zb. 1388.

Szirogyni Iván (a 6. orosz hadsereg 12. gyalogezredének volt a katonája) szintén szülőföldjén került eltemetésre. Ennek helye ismeretlen⁹⁴.

Bebizonyosodott, hogy a háború kezdeti időszakában a gyenge orvosi felszerelések és a higiénia hiányában számos betegség pusztította a hadsereget, de jelentősen megtizedelte a civil lakosságot is. A rendelkezésre álló adatok szerint minden negyedik-ötödik katona TBC-ben, vagy egyéb tüdőbetegségben szenvedett. A háború elején sokszor előfordult, hogy sebészorvosokat egy-két csillaggal zászlóaljhoz osztották be elsősegélyt osztani, ahelyett, hogy hadikórházban operálhatott volna.⁹⁵

A cári sereg november 15-én ismét betört az Uzsoki-hágón, így Ung vármegye északi peremének településeit érintette. A főcsapás iránya ekkor a szomszédos Zemplén vármegye volt, itt feküdt az oroszok által elfoglalt 83 település nagy része. Az osztrák-magyar alakulatok Révhelyig vonultak vissza, így az oroszok Csontosig (ma Kosztrino, Nagybereznai járás) jutottak el, amely az offenzíva legtávolabbi részét képezte. A Ljuta (Havasköz) völgyében a Havasköz és Sóhát közti Bistrica-hídig nyomultak előre. Ekkor került az ellenállás élére Szurmay Sándor, aki azt a feladatot kapta, hogy a Ciróka völgyébe behatolt és a Szinna felől Homonna ellen fordult oroszokat állítsa meg, s így november 20-tól véres harcok folytak a térségben.⁹⁶

Szurmay 1914. november 25-én vette át az egész Ung-völgyi hadseregcsoport vezetését Nagybereznán. Szurmay alá tartozott sokáig a 7. közös gyaloghadosztály, 37. József főherceg gyalogezred, 38. Mollinári gyalogezred, 68. Rodich gyalogezred (magyar legénység), 79. Jellasich gyalogezred (horvát legénység), 21. bécsi vadász zászlóalj (német legénység). A lovasságot a 10. horvát honvédhuszárezred egy osztálya képezte 3 századdal (a parancsnoka Szemere őrnagy⁹⁷ volt). A Szurmay parancsnoksága alá tartozó egységek közül az erdélyi 38. honvéd gyaloghadosztály és a két aradi 33. gyalogezred zászlóalja, valamint a 8. lovashadosztály (két dragonyos és két ulánus ezred) volt elsőrendű, a többi alakulat másodrendű. November 26-án Szurmay támadást rendelt el a két aradi zászlóaljnak, valamint az összekeveredett csapatok rendezése után a 38. hadosztály Krusina-dandárját az Ung-völgyébe rendelte.

---

⁹⁴ KTÁL. Fond 721,op. 1, od. zb. 1431.

⁹⁵ Kozma Miklós: Egy csapattiszt naplója 1914-1918. Budapest, Révai Nyomda. 1931. 320 old.

⁹⁶ Gonda Henrik: Ungvári Közlöny. 1915 dec. 30, 37. évfolyam, 52 szám.

⁹⁷ Szurmay Sándor: A magyar katona a Kárpátokban. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 26-39. old.

Nagy Pál tábornoknak a 38. hadosztály parancsnokságát adta és megkezdte az előrenyomulást az Eck nevű orosz csoport ellen (két gyalog és egy lovashadosztály, vagyis nyolc gyalog és négy lovasezred ellen). Az Ung völgyét szegélyező magaslatokat átlépve hátba támadták az oroszokat, akik december 4-re már elveszítették az Uzsoki-hágó magaslatait. A továbbiakban 1914. december 5-én minden nélkülözhető csapatot a 3. hadsereg balszárnyához Bártfa vidékére vezényelték. Az Ung völgyében Csermák Mihály ezredes maradt hét zászlóaljjal, néhány üteggel és lovassággal.

Kémek a harctéren

Szokásban volt az oroszok részéről, hogy tömegesen hagytak hátra kémeket az általuk esetenként kiürített területeken.⁹⁸ Hatásos eszköznek bizonyult a kémek ellenében, hogy a csatavonalak mögötti nagy természeti akadályokat alkotó folyóvizeket őrségekkel lezárták és a rajtuk átmenő forgalmat a legszigorúbban ellenőrizték.⁹⁹ A kémelhárításnak és az ellenség megtévesztésének egy másik módja volt az, hogy az osztrák-magyar csatavonal megerősítésére szánt német erők legnagyobb részét eleinte Észak-Németországba szállították és innen vitték le délnek rendeltetési helyükre.¹⁰⁰ A Kárpátokban a nagy erdőségek és járható utak számát tekintve alig lehetett védekezni a kémkedések ellen, mert a terep teljes lezárása a rendelkezésre álló erőkkel szinte lehetetlen volt. Pilch Jenő írása szerint Ungvár a kárpáti arcvonaltól szemponkjából a kémek Mekkája volt. A városban nem működött az idegenek bejelentési kötelezettsége és a rendőrkapitány mindösszesen hat rendőrrel bírt, akik az egyéb estek miatt így is túlterheltek voltak. Ennek az állapotnak csak a hadsereg-főparancsnokság tudott véget vetni.¹⁰¹

A világháború ideje alatt a császári és királyi hadtáp területén több orosz, angol, sőt argentin kém fogtak el. Az oroszok általában olyan személyeket alkalmaztak, akik fiatalos, gyermeki külsővel rendelkeztek, így gyanúba csak nagy ritkán kerültek.

---

⁹⁸ Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. 2. kötet. Budapest, Kassák Kiadó, 1998. 194 old.

⁹⁹ Uo. 195 old.

¹⁰⁰ Uo. 196 old.

¹⁰¹ Uo. 198 old.

Ezért a háború továbbhaladtával az útlevelek, igazolványok vizsgálatát meg kellett szigorítani a parancsnokságok területein. Főleg a Kárpátok túlsó oldalán állomásozó 2. orosz hadsereg küldött kémeket e területre. A kémeket maguk a hírszerző parancsnokok vitték az állásokhoz, és onnan indították a harctér felé, hogy kikémleljék az ellenséget. A kémek általában a vasúti állomások mentén tartózkodtak, mivel a legfontosabb feladatuk a katonaszállítmányok megfigyelése, valamint az átcsoportosítások szemmel tartása volt. A 3/b hadsereg főhírszerzői állomás jelentése szerint, a vidékünkön tartózkodó 2. 3. és 7. hadseregek megfigyelésére 14 kémeket küldtek ki, ezeket a hatóság le is leplezte. A 2. hadsereg megfigyelésekor a következő személyeket buktak le:

1. Silbermann angol kém
2. Sulikowski
3. Perkowski Felix
4. Woisik Ilona
5. Plewinska Ilona
6. K. Felix, akit csak „K” betűvel szólítottak.

A többi hadsereg megfigyelés közben leleplezett kémek:

1. Kowalczyk Romano
2. Zoltowski Handrik
3. Konopka Marian
4. Patasik
5. Wisniewska
6. Pawlak
7. Gonzales Valdes spanyol
8. Sievers Charles Julio argentin.¹⁰²

Az oroszok 1915-től minden hadseregnél létrehoztak egy speciális „iskolát” a kémek kiképzésére, ami többnyire egy hónapot vett igénybe. Az adott személyt elzárták társaitól, majd megkapták a megfelelő oktatást. Az ellenséges hadsereg mozdulatairól teljes körű információval rendelkezett, de a saját egységeinek az állását nem ismerhette. A régiókkal kapcsolatos képzést a Ternopolban és Kamjanec-

---

¹⁰² KTÁL. Fond 7, op. 1, od. Zber.nr. 2748.

Pogyilszokban működő iskolák biztosították.¹⁰³ A „diákok” többnyire hátrahagyott gyerekek, polgári személyek voltak.

A világháború rövid eseménysorozata vidékünkön nem volt számottevő, de annál fontosabb annak katonai megítélésében, hiszen gyakorlatilag védőbástyaként funkcionált az orosz cári seregekkel szemben. Ezekben a harcokban a vármegyék hősiességgel teljesítették a feladataikat és szolgálták nemzetüket a nehéz időkben.

---

¹⁰³ Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. 2. kötet. Budapest, Kassák Kiadó, 1998. 203 old.

Utószó

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1867-es megalakulását követően átalakult a hadsereg intézménye is, amely a Monarchia felbomlásáig folyamatos fejlődésen ment keresztül. Az így átalakult hadsereg a kornak megfelelően hatalmi jelkép volt, amelyet egyre gyakrabban használt fel az államhatalom a politika színterén. A hadseregben folyamatosan jelentek meg az újabb fegyveres tagozódások, a gyalogság és a lovasság mellett megalakult a tüzérség, mely a gyalogsághoz volt beosztva, de az 1903-as évtől önálló alakulattá vált, valamint megalakult a haditengerészet, a dunai flottilla, a századfordulót követően pedig különböző műszaki alakulatok, s a repülő megjelenésével a repülő századok is, amelyet helyenként sikeresen be is vetettek.

A munka során igyekeztem hiteles képet adni az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregéről, s annak fejlődéséről, valamint, hogy hogyan alakult ez a fejlődés a hadsereg szemszögéből, milyen katonai események zajlottak le területünkön. Számos folyóirat és fond jegyzék is bizonyítja, hogy vidékünk kiemelt figyelmet kapott. A hadsereg vizsgálódása során főleg azokat az egységekkel foglalkoztam, melyek vidékünkön megtalálhatóak voltak. A huszadik század első fele a háborúra való készülődéssel telt. A munka több fejezetre osztja az eseményeket. Az először is Monarchia hadseregének tagozódását szerettem volna bemutatni, a közös hadsereg, a népfölkelés, a honvédség és az osztrák landwehr (honvédség) intézményi rendszerét. A továbbiakban a huszadik század katonai újításait és katonai rendeleteivel ismerkedhetünk meg, mely már a közelgő háborúra utal. Végezetül a katonai eseményeket vázoltam, kizárólag hadtörténeti szempontok alapján.

Remélem mindenki számára érthető leírást adtam a Monarchia hadseregéről, különösképpen a területünkön akkor megtalálható katonai alakulatokról.

Felhasznált irodalom

Szakirodalom:

1. AJTAY Endre (Könyvismertetés): *A császári és királyi 34. magyar gyalogezred története*. Hadtörténelmi Közlemény, MTA, Budapest, 1938.
2. Barta Róbert: *Magyarország az első világháborúban*. In: Magyarország a XX. században I. kötet, Szekszárd, 1996.
3. BERKÓ István: *Magyarság a régi hadseregben*. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1926.
4. BRENNER Vilmos: *Jóhiszemű történelmi tévedések*. Nézetek, Budapest, 2007.
5. Deseő Lajos: *Az 1914. évi Oroszország elleni hadjárat*. In: A Magyar gyalogság. (szerk.) Doromb József, Reé László. Reé László Könyvkiadó. Budapest, 1940.
6. GALÁNATI József: *A Habsburg–Monarchia alkonya*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
7. Gonda András alezredes: *Hadtörténelem*. Az MH Tanintézeti Főnökség Kiadványa, Budapest, 1994.
8. Horváth László: *Az Osztrák-Magyar hadsereg felvonulása Oroszország ellen és az 1914. évi nyári hadjárat*. Budapest. 1928.
9. Iványi Emma: *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1960.
10. Jacobi Ágost: *Magyar Műszaki Parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Közlekedési Nyomda, Budapest, 1938.
11. József főherceg: *Kivonatos részletek háborús naplóból*. In: *Hadtörténelmi Szemelvények a világháborúból*. Budapest, Stephaneum Kiadó, 1925.
12. József főherceg: *A világháború amilyenek én láttam*. 1. kötet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.
13. Julier Ferenc: *1914-1918, a háború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
14. Katus László: *A közös hadsereg a dualista rendszerben*. In: Rácz Árpád (szerk.): Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Budapest, 2000.
15. Dr. Klein Izrael: *Muszkajárás Máramarosszigeten*. Berger Miksa Nyomda, Máramarossziget. 1916.
16. KOLLEGA TARSOLY István: *Magyarország a XX. században*. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.
17. Kozma Miklós: *Egy csapattiszt naplója 1914-1918*. Révai Nyomda. Budapest 1931.
18. Molnár Ferenc: *Egy haditudósító emlékei*. 2 kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1916.
19. Nyáry Iván: *Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében*. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. szerk. De Sgardelli Ceaser. Atheneum Kiadó, Budapest, 1941.
20. Pilch Jenő: *a világháború története*. Franklin-Társulat, Budapest, 1927.
21. Pilisi Lajos: *A Kárpáti harcokból*. Atheneum Kiadó, Budapest, 1915.

22. PAPP Tibor: *Magyar Honvédség megalakulása és a kiegyezés után 1868–1890 között*. Hadtörténelmi Közlemény, Budapest, 1967.
23. Pollmann Ferenc: *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
24. Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914-1945*. Püldo Kiadó, Budapest, 2005.
25. Romsics Ignác: *Magyarország az első világháborúban*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.
26. Rubint Dezső: *Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban*. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest. 1923.
27. De Sgardelli Ceaser: *Felvidék és Kárpátalja hadtörténete. 1914-1918*. Atheneum Kiadó, Atheneum. 1941.
28. Solth Imre: *Egy tüzértiszt naplója az 1914-1918. mévi világháborúból*. Budapest, Országos tiszti tudományos és Kaszinó Egyesület. 1942.
29. Süle Antal: *A világháború képes krónikája*. Révai Könyvkiadó, Budapest, 1914-1916.
30. Szabó Dániel: *Az első világháború*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
31. Szakáll Kálmán: *Uzsok hősei*. Széchenyi Nyomda, Budapest. 1940.
32. Szurmay Sándor: *A magyar katona a Kárpátokban*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
33. Szurmay Sándor: *Élmények és tapasztalatok a világháborúból*. In: *A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918*. Budapest, Stephaneum Kiadó. 1937.
34. SZURMAY Sándor: *A honvédség fejlődésének története 1868-1898*. Budapest, 1898.
35. *A világháború. 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére*. Szerk. és kiadja a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár 1-9. kötet. 1929-1937.

Források:

- KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 15.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 27.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 187.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 188.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 270.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 375.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 564.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 578.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 712.
 KTÁL: F. 10, op. 5, od. zb. 819.
 Bereg. VI. évfolyam, 1880.
 Bereg. VII. évfolyam, 1881.
 Bereg. VIII. évfolyam, 1882.
 Ungvári Közlöny. XII. évfolyam. 1890.
 Ungvári Közlöny. XIII. évfolyam. 1891.

Megjelent KMMI – füzetek:

1. *Boros László, Kosztyó Gyula.* Az országos Lehoczky-Múzeum régészeti tevékenysége a források tükrében. Tanulmány. KMMI – füzetek I. 2009.
2. Az utánozhatatlan Zsazsa. Fedák Sári születésének 130. évfordulójára. Szerkesztő *Zubánics László.* KMMI-Füzetek II. 2009
3. *Dupka György, Kőszeghy Elemér.* Jelentés a magyar nemzeti közösség helyzetéről Ukrajnában. Tanulmány. KMMI – füzetek III. 2009.
4. *Zubánics László.* „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”. KMMI – füzetek IV. 2009.
5. *Tóth Gábor.* „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI – füzetek V. 2009.
6. *Dupka György.* „Népünk temetője: Szolyva”. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944-1945. Tanulmány. KMMI – füzetek VI. 2009.
7. *Singer Zsuzsa.* Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. Tanulmány. KMMI – füzetek VII. 2010.
8. „A VALÓ VILÁG VARÁZSAINAK MÉRNÖKE...” HATVAN ÉVES FODOR GÉZA. Szemelvények, versek. Összeállította: Dupka György. KMMI – füzetek VIII. 2010.
9. *Nagy András.* „...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoszlányok. KMMI – füzetek IX. 2010.
10. „Véred tinta/lelkedben oldalak...” Válogatás Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella verseiből. Összeállította: Csordás László.. KMMI – füzetek X. 2011.
11. A „bajvívó vonulat örököse...” *Véri Fábrián László 60 éves. Szemelvények, versek.* Összeállította: Csordás László és Dupka György. KMMI – füzetek XI. 2011.
12. „Kettős pálya bolygó vándora”. *Sütő Kálmán (1910-1997) emlékére.* Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI – füzetek XII. 2011.
13. „Hogy ti is ragyogjatok”. *Kecskés Béla (1941-1997) emlékére.* Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI – füzetek XIII. 2011.
14. *Kurmai-Ráti Szilvia.* *Malenykij robot a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk Id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel.* Ungvár, KMMI – füzetek XIV. 2011.
15. Dupka György. Szilaj lettem. Versek szemelvények. (Válogatás Dupka György műveiből születésének 60. évfordulója alkalmából) Ungvár, KMMI – füzetek XV. 2012.
16. Füzesi Magda. *A mutatványos monológja.* Versek, szemelvények. (Válogatás Füzesi Magda műveiből születésének 60. évfordulója alkalmából). Ungvár, KMMI – füzetek XVI. 2012.

Elektronikus változatuk

a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható: www.kmmi.org.ua